

Mikkel Flohr

Historie, kritik og politik: bidrag til konstruktionen af en historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie

Denne artikel skitserer en historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie baseret på Karl Marx' arbejde med udgangspunkt i de nyeste udviklinger indenfor feltet. Artiklen begynder med en gennemgang af Marx' kritik af Hegels *Retsfilosofi* og hans udvikling af en historisk materialistisk forståelse af staten, samfundet og sidenhen politisk økonomi på dette grundlag. Dernæst diskuteres idéernes relevans i en historisk materialistisk optik med fokus på deres rolle i, og som en del af, de historisk betingede samfundsmæssige forhold og institutioner. Til sidst præsenteres en historisk materialistisk tilgang, der kombinerer tekstuel analyse, kontekstuel forståelse og politisk selvrefleksivitet. Denne tilgang er ikke neutral, men politisk engageret og refleksiv omkring det. Den forsøger aktivt at forstå og udfordre de sociale og materielle forhold, der former vores idéer og samfund.

Nøgleord: Marx, politisk teori, historisk materialisme, ideologikritik, idéhistorie, metode

Denne artikel handler om marxistisk politisk teori og idéhistorie, men der eksisterer ikke umiddelbart en veletableret marxistisk tradition indenfor politisk teori og idéhistorie. Det er til dels på grund af Marx' egen afvisning af forestillingen om staten og det politiskes autonomi, som ofte er blevet tolket som en afvisning af politisk teori som sådan. Det er måske også rigtigt i en formel og meget snæver forstand, men det ignorerer de omfattende diskussioner om staten (se f.eks. Lenin, 1967; Pasukanis, 1975; Miliband, 1973; Poulantzas, 1968; 2014; Holloway og Picciotto, 1978; Clarke, 1991), politisk strategi (se f.eks. Marx, 1976c; 1976e; Lenin, 1967; Flohr et al., 2017; Pannekoek, 1976; Gramsci, 1972) og mange andre eksplicit politiske emner, der er foregået indenfor den marxistiske tradition. Disse diskussioner har imidlertid ofte været afkoblet fra politisk teori og idéhistorie som discipliner. I løbet af de seneste par år er en række marxistiske tænkere imidlertid begyndt eksplicit at skrive sig ind i og bidrage til disse felter, heriblandt David Leopold (2007), Tithi Bhattacharya (2017), William Clare Roberts (2018), Michael Heinrich (2019), Lea Ypi

(2020), Søren Mau (2021), Nancy Fraser (2022), M.E. O'Brien (2023), Kohei Saito (2024), Beverley Best (2024), Bruno Leipold (2024), Jasper Bernes (2025) og Alyssa Battistoni (2025), men der er stadigvæk relativt få generelle refleksioner omkring marxistiske tilgange til politisk teori og idéhistorie – med enkelte undtagelser (E. Wood, 2008, 2012; N. Wood, 1978, 1984; Heinrich, 2019: 323-340; Ziegler, 2024; Khachaturian, 2024; Flohr, 2024, 2025a, 2025b). Det er sidstnævnte overvejelser, jeg vil bidrage til i det følgende. Her vil jeg tegne konturerne af en marxistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie med udgangspunkt i Marx' arbejde.¹

Her er det relevant at bemærke, at Marx konsekvent afviste den fetisherede forestilling om, at der eksisterede en selvstændig politisk sfære, som kunne forstås separat fra resten af samfundet. Han argumenterede for, at dens fremtræden som sådan var en effekt af kapitalismens grundlæggende struktur, og at den kun kunne forstås som en del af bredere samfundsmæssige forhold (se f.eks. Marx, 1974b: 12; se også N. Wood, 1995: 19-48; Demirović, 2014, 2021). En historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie må med andre ord også involvere en kritik af dette genstandsfelt og et forsøg på en bedre (og bredere) forståelse af det gennem social og materiel kontekstualisering (se også Khachaturian, 2024: 84-85). Når jeg i det følgende taler om f.eks. den historiske materialistiske tilgangs politiske engagement, henviser det derfor til bevidste interventioner i denne sociale og politiske helhed.

Artiklen er organiseret sådan, at jeg starter med at præsentere en kort oversigt over Marx' egen tilgang til politisk teori og idéhistorie, som tit er blevet overset. Derefter diskuterer jeg idéernes betydning i en historisk materialistisk optik, nærmere bestemt hvordan de er indlejret i centrale samfundsmæssige forhold. Derefter vil jeg, på dette grundlag, skitsere et bud på, hvordan en historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie, der kombinerer tekstnær analyse med kontekstuel forståelse såvel som metodisk og politisk selvrefleksivitet, kan tage sig ud.

Marx' tilgang til politisk teori og idéhistorie

Mange prominente kommentatorer – selv indenfor den marxistiske tradition – har (fejlagtigt) konkluderet, at Karl Marx' fokus på kritikken af politisk økonomi (Marx, 1974a, 1974b, 1970, 1971, 1972) betød, at han aldrig beskæftigede sig med eller udviklede en politisk teori som sådan.² Disse kommentatorer overser imidlertid, at det var hans tidlige udkast til en kritik af G.W.F. Hegels *Retsfilosofi* fra 1843, der udgjorde udgangspunktet for og rammen om hans arbejde med politisk økonomi (Marx, 1982b, 1974b: 12; Hegel, 2007). Det var med andre ord hans arbejde med politisk teori, der udgjorde udgangspunktet

for hans kritik af politisk økonomi, som i øvrigt også skulle have indeholdt en analyse af staten ifølge den oprindelige plan (Marx, 1974b: 11).

Marx' *Kritik af Hegels retsfilosofi* er en slags immanent kritik af Hegels præsentation af den moderne stat som et suverænt subjekt, der transcenderede og regerede det borgerlige samfund. Marx argumenterede for, at Hegels præsentation af staten udgjorde en omvendt refleksion af statens sociale og praktiske eksistens, som han viste, var formet af og underlagt kapitalismens økonomiske dynamikker (Marx, 1982b; se også Flohr, 2018).³ Marx formåede ikke at gennemføre en analyse af disse dynamikker i første omgang, men efter han flyttede til Paris for at redigere *Deutsch-Französische Jahrbücher*, kastede han sig over studiet af politisk økonomi (se bl.a. hans notesbøger, der sidenhen er blevet samlet og udgivet som *Økonomi og filosofi*), der sammen med hans politiske aktivisme kom til at optage resten af hans liv (Marx, 1965b: 67-90).⁴ Marx' tilsyneladende afvisning af politisk teori tog med andre ord udgangspunkt i selvsamme og udvidede dens råderum til at inkludere og politisere politisk økonomi.

Det er imidlertid værd at dvæle ved hans oprindelige kritik af Hegels *Retsfilosofi*, da den, ifølge forordet til hans senere arbejde *Bidrag til kritik af den politiske økonomi* fra 1859, blev den grundlæggende "ledetråd" for hans senere arbejde (pace Louis Althusser).⁵ Hegel insisterede på, at det var idéernes historiske udvikling (som han også kaldte "ånd"), der formede samfundet, og at staten udgjorde åndens højeste og mest rationelle objektive udtryk, der på en og samme tid var forudsætning for og stod over de øvrige samfundsmæssige institutioner som familien og det borgerlige samfund. Marx vendte imidlertid denne forestilling på hovedet og insisterede på, at staten måtte forstås som formet af samfundets sociale og materielle forhold – frem for alt de økonomiske relationer – som den både reflekterer og indgår i. Marx opsummerede sin kritik på følgende vis:

Min undersøgelse gav til resultat, at retsforhold eller statsformer hverken kan forstås ud fra sig selv eller ud fra menneskeåndens såkaldte almindelige udvikling, men at de tværtimod har deres rod i de materielle livsvilkår, hvis totalitet Hegel efter englændernes og franskmændenes eksempel i det 18. århundrede sammenfatter under betegnelsen "det borgerlige samfund", og at det borgerlige samfunds anatomi må søges i den politiske økonomi (Marx, 1974b: 12).

Grundstenen for Hegels spekulative filosofi var blevet lagt med *Åndens fænomenologi* fra 1807, hvor han hævdede at ophæve modsætningen mellem tanke og væren gennem verdensåndens selvudfoldelse gennem historiens forløb. Det viste ifølge Hegel, at den moderne verden var virkeliggørelsen af fornuften og som sådan også kunne forstås gennem den. Det blev udgangspunktet for hans

store encyklopædiske system, der forsøgte at aflede og fortolke verden og dens sammensætning med udgangspunkt i undersøgelsen af logiske begreber og deres indbyrdes forhold og modsætninger (Hegel, 2007; se også Hegel, 1989, 1979, 1986). Hegels spekulative filosofi hævdede med andre ord idéernes primat og tilskrev dem en afgørende rolle i samfundets historiske udformning. Marx videreudviklede Ludwig Feuerbachs protomaterialistiske kritik af Hegels spekulative filosofi, som han argumenterede for fejlagtigt, havde hævet idéer over menneskehedens sociale og materielle virkelighed som historiens og samfundets drivkraft. Marx insisterede på, at en reel forståelse af staten og samfundet måtte fokusere på deres egentlige eksistens snarere end blot at forsøge at aflede dem af logik, som Hegel havde gjort det i *Retsfilosofien*. Værket var faktisk oprindeligt skrevet som en lærebog, der skulle understøtte undervisningen i tredje og sidste del af Hegels logiske system, og den starter fra det filosofiske begreb om "ret" og forsøger derfra at udlede samfundets udformning (Hegel, 1986, 2007). Hegel tog således, ifølge Marx, bare empiriske fænomener såsom staten og puttede dem ind i sit logiske system for derved at kunne præsentere dem som virkeliggørelse af fornuften. På den måde endte hans politiske filosofi som en slags filosofisk efterrationalisering og retfærdiggørelse af statens magt og samfundets generelle organisation omkring privat ejendom (Marx, 1982b: 43, 9).

Marx argumenterede for, at Hegels *Retsfilosofi* var en spejling af de dominerende sociale og materielle forhold (og deres modsætninger) vendt på hovedet, og de måtte derfor vendes rundt for at skabe en bedre forståelse af de forhold, de afspejlede og indgik i. Det viste, at det var de historisk betingede samfundsmæssige forhold, der formede folks idéer snarere end den anden vej rundt (Marx, 1976d: 451).⁶ Marx' konklusion på disse filosofiske kolbøtter var, at det var de historisk betingede forhold, under hvilke mennesker sikrede og reproducerede deres eksistens, der formede deres tanker, idéer og bevidsthed såvel som deres juridiske, politiske og religiøse institutioner og praksisser (det viste sig imidlertid, at disse institutioner og praksisser også var med til at forme disse forhold, som jeg vil vise i det følgende). Han spidsformulerede dette perspektiv i førnævnte forord på følgende vis:

Det generelle resultat, jeg kom til, og som, da det først var vundet, tjente som ledetråd for mine studier, kan kort formuleres således: I den samfundsmæssige produktion af deres liv træder menneskene ind i bestemte, nødvendige, af deres vilje uafhængige relationer, produktionsrelationer, som svarer til et bestemt udviklingstrin af deres materielle produktivkræfter. Disse produktionsrelationer danner tilsammen samfundets økonomiske struktur, den reale basis, på hvilken der rejser sig en juridisk og politisk overbygning, og til hvilken der svarer be-

stemte samfundsmæssige bevidsthedsformer. Den måde, hvorpå det materielle liv produceres, betinger den sociale, politiske og åndelige livsproces overhovedet (Marx, 1974b: 12-13).

Her er Marx' pointe, at det ikke er idéerne eller ånden, der alene former samfundets historiske udvikling. Idéerne og bevidsthedsformerne blev snarere formet af og svarede til de specifikke historiske og samfundsmæssige omstændigheder, der bestemte, hvordan folk havde mulighed for at reproducere deres liv (f.eks. gennem lønarbejde). Friedrich Engels opsummerede på tilsvarende vis den grundlæggende indsigt i Marx' forfatterskab mange år senere ved Marx' begravelse som:

Den simple kendsgerning, som indtil da havde været tilgroet i ideologi, at menneskene først og fremmest må spise, drikke, bo og klæde sig, inden de kan dyrke politik, videnskab, kunst, religion o.s.v.; at altså produktionen af de umiddelbare materielle livsforbrønde og dermed et folks eller en periodes økonomiske udviklingstrin til enhver tid danner det grundlag, ud fra hvilket statsinstitutioner, retsopfattelsen, forestillingerne om kunst, ja selv de pågældende menneskers religiøse forestillinger har udviklet sig (Engels, 1978: 165).

Den måde, idéer er formet af og indgår i de historisk specifikke sociale og materielle forhold, kommer primært til udtryk på to måder. For det første gennem den herskende klasses aktive ideologiske produktion og udbredelse af idéer, kultur osv., som på forskellig vis afspejler og legitimerer deres herredømme: "den herskende klasses tanker er i hver epoke de herskende tanker, dvs. den klasse, som er den herskende materielle magt i samfundet er tillige dets herskende åndelige magt," som Marx og Engels udtrykte det i et af de tekststykker der udgør *Den tyske ideologi* (1974: 58-59).⁷ Her forklarer de også, at det typisk hovedsageligt var medlemmerne af den herskende klasse, der havde tid og ressourcer til at udvikle og sprede deres idéer, og at disse idéer ofte ubevidst afspejlede de vilkår, de blev produceret under. Der er ingen antydning af, at dette nødvendigvis var en bevidst eller planlagt proces (Marx og Engels, 1974: 59). De dominerende idéer, der produceres af medlemmer af den herskende klasse, er ofte spontane bekræftelser af de eksisterende sociale relationer, som sikrer dem og deres strukturelle position, som naturlige, nødvendige eller retfærdige – Marx kalder dem bl.a. "den herskende klasses illusion om sig selv" (Marx og Engels, 1974: 59) – om end det også forekommer sandsynligt, at sådanne idéer vil blive bevidst promoveret og/eller forsvaret i krisetider, eller når de (og den herskende klasse) bliver udfordret på anden vis.⁸

For det andet kan den sociale udformning og integrationen af idéer spores i den måde, hvorpå nogle få idéer kommer i brug på tværs af samfundet i dets mest centrale økonomiske relationer såsom ejendomsret, bytteværdi og penge, der i den senere marxistiske tradition også er blevet kendt som "realabstraktioner" (se bl.a. Sohn-Rethel, 1977; Toscano 2010, 2019; Bhandar og Toscano 2015; Heinrich 2012: 49). Disse idéer eller abstraktioner er så udbredte og centrale for organiseringen, produktionen og reproduktionen af de centrale samfundsmæssige forhold, at de opnår en objektiv eller virkelig ("real") social og materiel eksistens gennem deres konstante praktiske gentagelse i sociale relationer på tværs af hele samfundet, som foregår uafhængigt af individets tro på dem. Det er i denne forstand, at disse forestillinger ophører med blot at være subjektive forestillinger og opnår en objektiv eksistens, dvs. bliver til realabstraktioner.⁹ Det er f.eks. grundlæggende ligegyldigt, om et individ er enig i eller tror på privat ejendomsret, for så vidt at hele samfundet er organiseret omkring den, og individet derfor er nødt til at anerkende den i praksis for at kunne indgå i samfundet og reproducere sin eksistens. Derudover er den private ejendomsret selvfølgelig også garanteret og beskyttet af staten og dens voldsmonopol. Det samme gælder andre realabstraktioner såsom værdi og penge, der har en lignende praktisk eksistens og effekt, som medierer alle folks muligheder for at reproducere deres eksistens gennem lønarbejde og produktion, køb og salg af varer.

Selvom Marx ikke selv brugte begrebet realabstraktion, fremhæver han flere steder, hvordan abstraktioner opnår en social og materiel virkelighed (se bl.a. Marx, 1974a: 198, 1974b: 23, 1971: 133). Han forklarer bl.a., hvordan bytteværdi får en praktisk eksistens på trods af sin umiddelbart abstrakte karakter i andet bind af *Kapitalen*: "De der anser værdiens selvstændiggørelse for en ren abstraktion, glemmer, at den industrielle kapitals bevægelse er denne abstraktion in actu [i virkeligheden]. Værdien gennemløber her forskellige former, forskellige bevægelser, under hvilke den bevares og samtidig øger sin værdi eller bliver større" (Marx, 1971: 133, se også 1970: 170-185). Slavoj Žižek udlægger det på følgende vis: "'realabstraktionen' er selvfølgelig ikke 'virkelig' i den forstand, at de er virkelige, effektive egenskaber ved varer som materielle objekter: Varen som objekt har ikke 'værdi' på samme måde, som den besidder et sæt specifikke egenskaber, der bestemmer dens 'brugsværdi' (dens form, farve, smag osv.)" og fortsætter "det er derfor forkert at forstå den som en 'tænkt abstraktion', som en proces, der foregår i det tænkende subjekts 'indre': i forhold til dette 'indre' er den abstraktion, der hører til udvekslingen [*exchange*] ekstern, decentreret på en irreducibel måde" (Žižek, 1989: 11-12, 13). Alfred Sohn-Rethel og Theodor Adorno har begge fremhævet, hvordan bytteværdien (som realabstraktion) – særlig dens ækvivalisering af kvalitativt forskellige entiteter – har været med til

at forme moderne videnskab og sociologi (*qua* "ideale abstraktioner"), og vi kan på den måde spore, hvordan abstraktionernes praktiske eksistens virker tilbage på andre og mere abstrakte idéer i et komplekst samspil mellem idéer, praksisser og sociale forhold (Sohn-Rethel 1977: 68, 20; Adorno, 2000: 31-32, 2017).

De politiske idéers relative autonomi

Her er det vigtigt at bemærke, at selvom Marx fremhæver, hvordan idéer nødvendigvis er indlejret i og formet af de dominerende samfundsmæssige og økonomiske forhold, så er der ikke tale om en simpel omvendning af Hegels spekulative filosofi, hvor idéerne, groft sagt, virkeliggjorde sig selv i udformningen af samfundet til fordel for en tilsvarende reduktiv materialisme, der reducerer idéer til et passivt udtryk for eksisterende sociale og materielle forhold. Der er i stedet tale om en ophævelse [*aufhebung*] i den flertydige hegelianske forstand, der både henviser til at opløse, bevare og løfte et forudgående perspektiv ind i et nyt og mere omfattende og overbevisende perspektiv (Hegel, 1969: 113-114). Dette perspektiv afviser ikke bare det foregående, men forsøger at forklare og inkorporere det som en del af et nyt (historisk materialistisk) perspektiv.¹⁰ Indenfor disse rammer må idéer således forstås som forankret i og formet af de herskende sociale og økonomiske forhold, som de typisk både afspejler og udgør en effektiv del af ved at bidrage til deres opretholdelse og videreførsel, og som sådan er det fortsat relevant at forholde sig til dem indenfor en materialistisk epistemologi for at undgå uforvarende at blive forført af dem eller deltage i dem. Marx skriver bl.a.:

Menneskene skaber deres egen historie, men de skaber den ikke efter forgodtbefindende, ikke under selvvalgte forhold, men under forhold, som de umiddelbart forefinder, som er umiddelbart givet og overleveret. Traditionen fra alle døde slægtled hviler som en mære på de levendes hjerner (Marx, 1976b: 240).

Man kan altså ikke se sig fri for de herskende idéer, der indgår i, reflekterer og understøtter de centrale samfundsmæssige forhold, der former vores tænkning på forskellig vis. Her adskiller den historiske materialistiske tilgang sig tydeligt fra diverse analytiske tilgange til (normativ) politisk teori, der hævder at bygge udelukkende på etiske principper, ren formel logik og begrebslig præcision mere eller mindre abstraheret fra historisk bestemte samfundsmæssige forhold (se f.eks. Vincent, 2004: 83-135; Rawls, 1999).¹¹ Men netop fordi vores tænkning nødvendigvis er involveret i og formet af disse historisk bestemte samfundsmæssige forhold, er det afgørende, i en historisk materialistisk optik, at analysere og forstå, hvordan de fungerer. Idéer er ikke blot passive spejlinger

af materielle forhold, men udgør en integreret del af dem. Tænk f.eks. på den private ejendomsret, der både er en del af samfundets juridiske overbygning og samtidig strukturerer produktions- og klasseforholdene i et samfund. Men tanker og idéer er ikke bare bestemt af de mest fremherskende samfundsmæssige forhold, det er også muligt at forstå og f.eks. forholde sig kritisk til dem. I "Tesser om Feuerbach" insisterede Marx bl.a. på, at idealismen var den tidlige (passive) materialisme overlegen, for så vidt at den havde forstået og fremhævet bevidst menneskelig tænkning og handlen, selvom de selvfølgelig måtte forstås indenfor nogle historisk bestemte rammer, som de også var med til at forme, om end det ikke sker under selvvalgte forhold (1976a: 401; se også Murray, 1990: 70).¹²

Som sådan er det også muligt at udfordre og påvirke samfundsmæssige forhold gennem et kritisk engagement med dem og deres teoretiske fremtrædelsesformer, som Marx' livslange indsats for at kritisere politisk økonomi samt studere og agitere mod kapitalismen også vidner om. Dermed ikke sagt, at idéer var nok i sig selv, som Marx famøst formulerede det: "[k]ritikkens våben kan [...] ikke erstatte våbnenes kritik, den materielle magt må styrtes med materiel magt, men også teorien bliver til materiel magt, så snart den slår an i masserne" (Marx, 1965a: 59; se også Flohr, 2016: 31-32). Her er det tydeligt, at sociale og materielle relationer har forrang frem for idéer, uden at disse dermed reduceres til ligegyldighed. Idéer afspejler og udgør en effektiv del af de centrale sociale relationer, men kan også bruges i kampen for at omstyrte dem, for så vidt at de "slår an i masserne". Marx' materialistiske gentænkning af idéernes rolle i de centrale sociale forhold er en del af arven efter Hegels teoretiske ophævelse af dikotomien mellem subjekt og substans (Hegel, 2007: 13). Marx negerer ikke bare deres spekulative enhed, men ophæver og genfortolker den i en ny og mere omfattende epistemologisk (historisk materialistisk) helhed.¹³

Marx fremhævede og forstod således idéer som både fundamentalt formet af og en effektiv del af konkrete historiske sociale relationer og konflikter, og som sådan indeholder og udtrykker de ofte også deres centrale modsætninger på den ene eller den anden måde. I flere af Marx' værker analyserede han og udviklede teorier om centrale samfundsmæssige forhold og institutioner gennem en immanent kritik af deres mest centrale og højest udviklede teoretiske repræsentationer (forstået som udtryk for og en del af selvsamme). Filosofen Étienne Balibar opsummerer Marx' historiske materialisme på følgende vis:

På trods af hvad begrebet traditionelt associeres med, kan Marx' materialisme hverken begrænses til definitionen af historiens materie eller til anvendelsen af et historisk perspektiv (evolutionært, progressivt, dialektisk) på materien. Den fremstilles som en grundlæggende derivativ position, som en kritik af ideali-

stiske (abstrakte, spekulative osv.) repræsentationer eller illusioner, der skjuler, mystificerer og undertrykker det faktum, at individers arbejde og den sociale produktion er den afgørende virkelighed. Kun gennem dette "arbejde" kan kritikken give materialismen dens konkrete indhold. Historisk materialisme er hovedsageligt et program for analysen af processen, der danner og reelt producerer idealistiske repræsentationer af historie og politik – kort sagt, idealiseringsprocessen (Balibar, 1994: 91).

Den historiske materialisme udelukker med andre ord langt fra et fokus på idéer og f.eks. politisk teori, snarere tværtimod så er det dem, der ofte bidrager med råmaterialet til dens analyser. Det er gennem den immanente kritik af diverse samfundsmæssige forhold og fænomeners fremtrædelsesformer, at den historiske materialisme udvikler sine analyser af dem. Den type kritisk arbejde, der gav Marx' historiske materialisme sit indhold, kan ses i hans kritik af den moderne stat via Hegels teoretiske repræsentation af den i *Retsfilosofi* såvel som i hans hovedværk *Kapitalen*, hvor hans kritiske analyse af kapitalismens dynamikker tog udgangspunkt i de klassiske politiske økonomers værker som en refleksion og systematisering af kapitalens fremtrædelsesformer. I disse tekster formulerede Marx sine egne teorier om staten og kapitalen gennem en immanent kritik af deres centrale teoretiske fremstillinger. Mere specifikt identificerede han de mest relevante analyser af samtidens sociale relationer for at afdække deres teoretiske modsætninger samt de underliggende sociale og materielle modsætninger, som de afspejlede, såvel som muligheden for at bevæge sig ud over dem. Marx udviklede på den måde en alternativ (historisk materialistisk) teoretisk forståelse af centrale samfundsmæssige forhold ved at udforske de interne modsætninger i deres teoretiske repræsentationer og fremtrædelsesformer (Colletti, 1975: 37-40; Marx, 1982b, 1970, 1971, 1972).

Det kan forstås som en slags "immanent kritik", selvom det egentlig er en anakronisme – Marx brugte ikke selv begrebet – for det opsummerer Marx' særegne form for kritik, som udgør en slags hegeliansk ophævelse [*aufhebung*] af sit objekt, der ikke er ekstern i forhold til det, men bevidst træder ind i det, accepterer dets logik og tager dets påstande for pålydende for derefter at kritisere det på dets egne præmisser og udforske dets iboende modsætninger (som afspejler underliggende sociale og materielle modsætninger) for derved at bevæge sig videre og ophæve det i en ny og mere overbevisende teoretisk form, dvs. en historisk materialistisk genfortolkning, der binder an til de underliggende samfundsmæssige forhold. Her er det vigtigt at bemærke, at det at kritisere et objekt på dets egne præmisser ikke handler om neutralitet. Marx' immanente kritik er og bliver grundlæggende kritisk, men anerkender, at der ikke findes en

transcendent position udenfor de dominante samfundsmæssige forhold, hvorfra man kan formulere en kritik eller dom over dem eller deres teoretiske repræsentationer (Harvey, 1990: 5-6; Antonio, 1981: 332-334; Jay, 2023: 3-14; se også Adorno, 1988: 29-33).

Omrids af en historisk materialistisk tilgang

En historisk materialistisk politisk teori baseret på Marx' arbejde kunne altså bl.a. tage form af en slags idéhistorie, en immanent kritik af relevante teoretiske repræsentationer af centrale sociale og materielle relationer (og deres iboende modsætninger) i et samfund.¹⁴ Dette ville gøre det muligt at opnå en dybere forståelse af både disse tekster og den kontekst, de afspejler og indgår i på forskellig vis. Det ville på en og samme tid have en kritisk og en produktiv funktion, for så vidt at det udfordrer de dominerende idéer og de modsætningsfyldte samfundsforhold, som de afspejler og udgør en del af, samtidig med at de genererer nye teoretiske forståelser af disse centrale sociale og materielle relationer og deres modsætninger. Jeg vil i det følgende forsøge at skitsere, hvordan en sådan marxistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie kunne udformes på denne baggrund. Jeg vil starte med at foreslå, at den bør kombinere mindst tre analytiske niveauer, der bør komplementere og informere hinanden (og som sådan er det ikke nødvendigt at starte et sted og ende et andet; den numeriske opstilling herunder er vilkårlig):

1. Det tekstuelle niveau, hvor det specifikke indhold i et eller flere specifikke værker, tekster, traktater etc. nærlæses og analyseres med fokus på deres antagelser, argumenter og modsætninger.
2. Den sociale og intellektuelle kontekst, der kan belyse værkets relevans, indhold og betydning ift. de fremherskende samfundsmæssige forhold, ideologiske strømninger og deres iboende modsætninger.
3. En selvrefleksiv redegørelse for undersøgelsens eget teoretiske og metodologiske udgangspunkt samt dens politiske relevans og eventuelt motivation i forhold til samtiden.

Det drejer sig først og fremmest om at identificere relevante tekster ift. ens erkendelsesmæssige fokus og interesse, og dernæst kan man gå videre til at nærlæse og analysere dem. Der kan være tale om alt fra klassiske værker og traktater til officielle rapporter eller helt andre tekster. Identifikationen af de relevante tekster kræver både et klart fokus og et vist kendskab til konteksten, dvs. de fremherskende samfundsmæssige forhold og de konjunkturrelle omstændigheder såvel som tekstens orientering ift. dem. Allerede her i udgangspunktet er

det med andre ord nødvendigt at forstå teksten i sin rette kontekst for at forstå og identificere dens potentielle relevans.¹⁵ Ulig mange andre tilgange til politisk teori og idéhistorie anses teksten ikke nødvendigvis som relevant i sig selv, i det abstrakte, men som relevant ift. sin specifikke historiske kontekst og for det, den kan fortælle os om den som en afspejling og en effektiv del af de vigtigste samfundsmæssige forhold eller som en intervention i dem. Arbejdet med at identificere og udvælge relevante tekster kan også hjælpe med at analysere og fortolke dem. En forståelse af de dominerende samfundsmæssige strukturer og de mere specifikke konjunkturelle omstændigheder omkring tekstens tilblivelse såvel som de vigtigste ideologiske strømninger, antagelser og forestillinger, som tekstens forfatter/e har orienteret sig i forhold til eller bare reproduceret, vil kunne hjælpe med at identificere dens mest interessante elementer (ift. vores specifikke erkendelsesinteresse og fokus naturligvis).

Derudover er det selvfølgelig også relevant at læse og genlæse teksten for at forstå dens indhold, opbygning, interne logik, argumenter og antagelser såvel som dens stilheder og udeladelser, dvs. de ting, den enten ikke kan eller vil diskutere eksplicit, som kan sammenholdes med konteksten for at forstå deres relevans i forhold til den oprindelige sammenhæng.¹⁶ Man kan også fokusere på, hvordan specifikke sociale fænomener og institutioner fremstår eller rettere fremstilles, om beskrivelsen af dem reflekterer og understøtter de dominerende samfundsmæssige forhold ved f.eks. at præsentere dem som naturgivne, universelle eller nødvendige omstændigheder, eller om de afspejler andre underliggende modsætninger. Det kunne f.eks. være det såkaldte “frie marked”, der fremstilles som en spontan, universel og selvregulerende orden (tænk f.eks. på Adam Smiths præsentation af markedet som den nødvendige realisering af “[hangen] i den menneskelige natur [...] til at sjakre, handle og bytte en ting med en anden”), selvom det i virkeligheden kun har eksisteret i en relativt kort historisk periode, dets tilblivelse forudsatte voldsomme politiske interventioner, og dets fortsatte eksistens afhænger af konstant regulering og beskyttelse fra statsligt hold (Smith, 2013: 53; Marx, 1970: 998-1062; E. Wood, 1999; se også Gerstenberger, 2017). Det kunne også være præsentationen af den moderne stat som et sammenhængende og suverænt subjekt, der er hævet over samfundet og dets konflikter, selvom den kun eksisterer gennem dets medlemmers deltagelse i og opbakning til dens institutioner, men fordi samfundet er splittet af individualiserende konkurrence og klassekonflikter, er dets medlemmer ude af stand til at genkende deres kollektive agens bag staten og opfatter den derfor som en ekstern og uafhængig autoritet, de er tvunget til at adlyde (se f.eks. Marx, 1982b; Flohr, 2018, 2019).¹⁷

Jeg vil foreslå at bruge Ellen Meiksins Woods marxistisk-inspirerede social-historiske tilgang til idéhistorien som ledetråd for det andet analyseniveau, hvor teksterne læses ift. deres sociale og intellektuelle kontekst. Hun videreudviklede i sin tid Quentin Skinners toneangivende tilgang til idéhistorien, med inspiration fra Marx, i form af det, hun kaldte “den politiske teoris socialhistorie” (E. Wood, 2008, 2012).¹⁸ Hun byggede bl.a. videre på Skinners forståelse af historiske tekster som en slags talehandlinger, hvorved forfatteren forsøgte at intervenere i og forme deres historiske kontekst. For at forstå teksternes betydning var det derfor nødvendigt at forstå denne historiske kontekst (Skinner, 1969, 45-47, 38, 50-51; se også Austin, 1975: 1-6, 52, 147). Skinner identificerede primært den historiske kontekst med andre tekster, men Wood udvidede hans begreb om kontekst til at inkludere og fokusere på det *ekstratekstlige*, mere specifikt den sociale og politiske kontekst, som en nødvendig forudsætning for at forstå meningen med de historiske tekster (som hun også identificerede med forfatterens intentioner i den historiske kontekst som hos Skinner):

At forstå hvad politiske tænkere siger, forudsætter, at vi ved, hvilke spørgsmål de forsøger at besvare, og disse spørgsmål konfronterer dem ikke kun som filosofiske abstraktioner, men som specifikke problemer, der vokser ud af specifikke historiske forhold, i kontekst af specifikke praktiske aktiviteter, sociale relationer, presserende problemer, utilfredshed og konflikter (E. Wood, 2008: 3-4).¹⁹

Den politiske teoris socialhistorie bevæger sig dermed ud over Skinners rene *idéhistorie*, der på sin vis abstraherer politisk teori fra den sociale og politiske kontekst, der formede den, og som den forsøgte at intervenere i eller blot understøttede uforvarende. Givet den potentielt uendelige række relevante kontekstuelle faktorer (Ziegler, 2024) er det relevant med en prioriteret liste over potentielt relevante faktorer. Ellen Meiksins Woods partner Neal Wood bidrog med et brugbart omrids af, hvad en socialhistorisk-kontekstualiserende analyse kunne starte med at se på:

Vi må fastslå karakteren af den eksisterende sociale struktur, herunder klassestrukturen, det mest fremherskende statussystem, forbindelsen mellem klasse og status samt deres forhold til staten. Hvilke klasser er på vej frem, og hvilke er i nedgang? I hvilken udstrækning er der klassebevidsthed? Hvor præcist afspejles klassestrukturen i de politiske institutioner og i samfundshierarkiet? Hvilke religiøse og etniske skel er der i samfundet, og hvordan relaterer de sig til det politiske og økonomiske liv? Hvilke normer eksisterer der for acceptabel social adfærd? Endelig må vi også vurdere de forskellige intellektuelle strømninger og

skoler, de centrale spørgsmål og hvordan deres konflikter hænger sammen med periodens sociale og politiske kampe (N. Wood, 1978: 348, se også 1984: 4).

Den politiske teoris socialhistorie følger den historiske materialisme i at stille skarpt på de centrale samfundsmæssige forhold, der regulerer menneskers adgang til at reproducere deres eksistens ("den eksisterende sociale struktur" ovenover). Det indebærer et særligt fokus på udviklingen af de mest centrale politiske strukturer, de herskende ejendomsforhold, klassestrukturen og deres relation til andre sociale identiteter, hierarkier og konflikter – såvel som den sproglige og ideologiske kontekst – uden nødvendigvis at være reducerbar til nogen af dem (Wood 1978: 348-349). Ved at se nærmere på disse dele af teksten er det lettere at identificere, hvad forfatterne prøvede at sige, til hvem og ift. hvad, hvilket kan hjælpe os med bedre at forstå og fortolke teksten såvel som at identificere dens modsætninger og sammenholde dem med disse fremherskende samfundsmæssige forhold og deres iboende modsætninger.

Modsætningerne må her forstås som de strukturelle konflikter og spændinger, der opstår indenfor de centrale samfundsmæssige forhold og institutioner såsom den strukturelle modsætning mellem forskellige klasseinteresser baseret på ejendomsforholdene, og som ofte afspejles i de idéer og teorier, der forsøger at beskrive, forklare eller forløse dem. Ved at identificere og analysere disse modsætninger kan vi også få en forståelse af de underliggende sociale og materielle dynamikker og konflikter, der animerer samfundet og dets udvikling. Dette kan hjælpe os med at identificere potentielle brudflader, som kan bruges til at udfordre og transformere de herskende samfundsmæssige forhold. En historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie bør derfor inkludere en systematisk analyse af modsætningerne i de teoretiske repræsentationer af samfundets centrale forhold og institutioner for at kunne udvikle en mere nuanceret og kritisk forståelse af de sociale og materielle dynamikker, der former vores verden.

Her er det samtidig relevant at fremhæve, at dette langt fra er en udtømmende liste over potentielt relevante kontekstuelle faktorer, og samtidig at det ikke er sikkert, at alle disse faktorer nødvendigvis er relevante (om end ejendoms- og klasseforhold plejer at være et godt sted at starte).²⁰ Tilsvarende kan den præcise sammenhæng mellem idéer og faktorer ikke bestemmes i det abstrakte. Det kan kun etableres gennem en konkret analyse af en specifik tekst i dens rette sammenhæng. Det kan umiddelbart virke overvældende og uoverskueligt, men ved at holde disse faktorer og deres sammenhænge for øje når man læser en tekst og sætter sig ind i dens historiske sammenhæng, kan man lettere identificere de mest centrale faktorer og forhold og inkorporere dem på en meningsfuld måde i

ens analyse og argument. Som sådan er der tale om et heuristisk udgangspunkt snarere end et ontologisk princip eller en universelt gyldig metodologisk procedure, der kan gøre det ud for en egentlig analyse og argumentation.²¹

Sidst men ikke mindst er det vigtigt, at den historisk materialistiske tilgang til politisk teori og idéhistorie er helt åben og reflektiv omkring sit teoretiske og metodiske udgangspunkt såvel som sin normative og politiske position, uden at det derved betyder, at den opgiver ambitionen om at levere lodige historiske og/eller samtidige samfundsanalyser (se også Flohr, 2024, 2025a, 2025b). Tværtimod antyder den historiske materialisme, at de to er uløseligt forbundet, for så vidt at Marx' grundlæggende analyse viser, at det er umuligt at forholde sig neutralt eller på anden vis stille sig udenfor de dominerende samfundsforhold, som både vi og vores idéer nødvendigvis indgår i. Det er derfor nødvendigt at være eksplicit og reflektiv omkring ens politiske position og orientering i forhold til disse samfundsforhold. Denne eksplicitte politiske position underminerer ikke muligheden for at producere præcise sociale og historiske analyser – snarere tværtimod – men det stiller endnu højere krav til dem, idet sådanne analyser er tænkt som redskaber, der potentielt kan inspirere, understøtte og orientere nutidige politiske kampe.

Den historiske materialisme er ikke en neutral tilgang til politisk teori og idéhistorie; det er en engageret tilgang til både fortidens og nutidens idéer, der aktivt og refleksivt deltager i og forsøger at forandre de kontekster og vilkår, den selv eksisterer indenfor. For at parafrasere Marx' ellefte tese om Feuerbach, så handler det ikke blot om at fortolke idéer, men om at analysere dem som et middel til at opnå en bedre forståelse af de sociale og materielle relationer, der animerer dem, for derigennem at kunne udfordre og forandre dem (Marx 1976a: 403; se desuden Horkheimer, 2015: 13-24; Geuss, 2008: 29-30). Marx forsøgte selv at gøre dette gennem immanent kritik af de dominerende idéer – en kritisk metode, der bevidst gik ind i og bevægede sig gennem en given tekst og dens modsætninger, som både et udtryk for og en aktiv del af dens specifikke historiske kontekst. Gennem denne metode udforskede og konfronterede han tekstens iboende begrænsninger samt de sociale og materielle modsætninger, den afspejlede, og udviklede på det grundlag en mere omfattende og kritisk forståelse af de centrale samfundsmæssige forhold. En historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie bør derfor ikke kun fokusere på at identificere og analysere de dominerende idéer og deres iboende modsætninger, men også på at forstå og udfordre de sociale og materielle forhold, der former dem. Dette indebærer en aktiv og engageret tilgang til politisk teori og idéhistorie, der søger at forandre de forhold og vilkår, de eksisterer under.

Her er det imidlertid relevant at bemærke, at selvom marxismen historisk har været associeret med et venstreorienteret politisk projekt (som imidlertid altid har været ekstremt heterogent, fra den tidlige socialdemokratisme over marxisme-leninisme til maoisme, diverse antikoloniale befrielsesbevægelser, marxistisk-feministiske strømninger og meget andet), så er den foreslåede historisk materialistiske tilgang til politisk teori og idéhistorie ikke nødvendigvis bundet til et specifikt politisk projekt. Den historiske materialisme indikerer, at man ikke kan forholde sig neutralt til de centrale samfundsmæssige forhold, men må forholde sig reflektivt og kritisk til dem (og ens indlejring i dem) for at kunne forstå og fortolke dem snarere end at blive forført af dem og potentielt ende med at naturalisere og legitimere dem; men der kan ikke udledes en enkelt politisk position direkte af en sådan kritisk refleksion. Det er i teorien muligt at forene en historisk materialistisk analyse af en tekst og/eller et samfundsmæssigt fænomen med f.eks. et konservativt politisk projekt om end det – selvsagt – sker relativt sjældent, da den historiske materialismes kritiske fokus på uretfærdighed og undertrykkelse ofte peger i retning af et mere venstreorienteret politisk engagement – men det hverken kan eller bør tages for givet. Den historisk materialistiske tilgang til politisk teori og idéhistorie, som jeg har forsøgt at skitsere i denne artikel, er altså ikke bundet til en specifik politisk position eller teoretisk strømning som sådan.

Konklusion

Denne artikel har bidraget til konstruktionen af en specifikt marxistisk eller historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie med udgangspunkt i Marx' eget arbejde. Jeg har vist, hvordan Marx' engagement med politisk teori, nærmere bestemt hans kritik af Hegels *Retsfilosofi*, var udgangspunkt for hans efterfølgende kritik af den politiske økonomi, der også udgjorde en politisering af selvsamme. Marx' arbejde viste, at idéer ikke kan forstås isoleret fra de sociale og materielle forhold, de er indlejret i, og at en dybere forståelse af disse forhold kan sikres gennem en analyse af deres teoretiske repræsentationer og de underliggende modsætninger, de afspejler. Jeg har fremhævet idéernes relative autonomi og deres rolle i de historiske og materielle forhold. Marx' tilgang viser, at idéer ikke bare er passive refleksioner af eksisterende samfundsforhold, men udgør en effektiv del af dem og deres reproduktion, der kan påvirke og forme dem. Som sådan er det også muligt at analysere dem og deres modsætninger som en del af de sociale og materielle dynamikker, der former vores verden. Det er udgangspunktet for en historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie, som jeg foreslår, bør kombinere nærlæsning, kontekstuel analyse og (politisk) selvrefleksivitet. Ved at nærlæse og analysere relevante tekster

samt fortolke dem ift. deres sociale og intellektuelle kontekst og være eksplicit omkring det teoretiske og politiske udgangspunkt, kan en sådan historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie bidrage til at udvikle en mere nuanceret og kritisk forståelse af centrale samfundsmæssige forhold og institutioner såvel som deres dynamikker og iboende modsætninger.

Noter

1. Der er selvfølgelig mange andre relevante bidrag indenfor denne tradition (som det gerne skulle fremgå af det foregående), men den røde tråd, der forener dem, er Marx' arbejde, som derfor vil være mit umiddelbare fokus i det følgende. Fremadrettet vil det imidlertid også være relevant at se nærmere på disse andre bidrag og tilgange i arbejdet med at videreudvikle en historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie.
2. Se f.eks. Anderson (1976: 4, 11), Bobbio (1988: 42), Colletti (1972: 185), Kesselman (1982: 113), Miliband (1977: 1-2), Gouldner (1980: 304, 415), Pranger (1968: 191-208) og Holm (2011: 43-58), se desuden Demirović (2014, 2021).
3. Danske kommentatorer ville til dels være undskyldt for ikke at have bemærket teksten, da den aldrig er blevet oversat til dansk. Der er en mere detaljeret gennemgang af tekstens internationale (mangel på) receptionshistorie i andet kapitel af min ph.d.-afhandling (Flohr, 2019: 29-48).
4. Det skal bemærkes, at David Riazanovs oprindelige organisering og udgivelse af disse noter som et sammenhængende værk er blevet stærkt kritiseret efterfølgende (Rojahn, 1985; Musto, 2015).
5. Louis Althusser hævdede (fejlagtigt) i en række indflydelsesrige artikler fra treserne, at Marx' ungdomsskrifter var grundlæggende ideologiske (i betydningen "videnskabelige") og inkommensurable med hans senere ("videnskabelige") arbejde, særligt hans kritik af politisk økonomi. Artiklerne blev senere samlet og udgivet med titlen *For Marx* (Althusser, 1969; se også Althusser et al., 2005).
6. Disse omvendinger og ophævelser tog udgangspunkt i Marx' videreudvikling af Ludwig Andreas Feuerbachs reformatoriske kritik, som dog også kan spores i forskellige varianter blandt andre unghегelianere (Marx, 1965a; 1982a; Feuerbach 1970: 243-263, særligt 244; se også Flohr, 2018; Heinrich, 2019: 261).
7. Bemærk at nyere forskning har vist, at de forskellige tekststykker, som David Riazanov kombinerede og udgav som *Den tyske ideologi*, ikke udgør et sammenhængende manuskript (Carver, 2010).
8. Det samme gælder imidlertid også den anden vej rundt i drastiske samfundsmæssige kriser, som Anderson (2025) for nylig har fremhævet. Han påpeger, at radikale idéer kan få afgørende politisk betydning i sådanne situationer og henviser bl.a. til

- oplysningstænkningens rolle i 1790'erne, marxismens betydning i 1910'erne og neoliberalismens indflydelse i 1980'erne.
9. Dermed ikke sagt, at disse realabstraktioner eksisterer uafhængigt af befolkningens kollektive produktion og reproduktion af dem, selvom de umiddelbart ofte fremstår sådan. Marx' pointe er, at vi kollektivt har skabt dem og derfor også kan ændre, udfordre eller helt afskaffe dem. Pointen her er imidlertid, at de ikke er afhængige af individers tro på og opbakning til dem, men af vores kollektive deltagelse i dem.
 10. Jeg bruger begreberne "materialisme" og "historisk materialisme" synonymt i denne tekst (men altså ikke i en reduktiv forstand, der benægter idéers relevans som andet end refleksioner af materielle omstændigheder) til at beskrive Marx' tilgang, som fremhæver vigtigheden af de centrale samfundsmæssige forhold, der regulerer folks mulighed for at reproducere deres liv. Om begrebet "materialisme" i Marx' forfatterskab se desuden Mau (2021: 113-117), Murray (1990) og Balibar (1995: 23ff). For relaterede marxistiske perspektiver på nyere materialismeforståelser se bl.a. Malm (2018), Routhier (2024), Osborne (2024), Gammelgaard (2024) og Kornbech (2025).
 11. G.A. Cohen (1978) forsøgte dog at formulere en marxistisk historiefilosofi på et lignende "analytisk" grundlag. For et nyligt forsøg på at formulere en historisk materialistisk forståelse og kritik af den analytiske filosofi, se Schuringa (2025).
 12. I modsætning til senere ortodokse marxistisk-leninistiske fortolkninger (se f.eks. Lenin, 1970: 277).
 13. Det betyder selvfølgelig også, at idéer ikke bare kan reduceres til passive udtryk for de dominerende samfundsforhold, deres forfatteres klasseposition eller deslige, da de altid er overdeterminerede, selvom de naturligvis også bør læses ift. disse samt en række andre relevante faktorer, som jeg vil uddybe i følgende afsnit.
 14. Bemærk at dette blot er en af mange måder at udforme en historisk materialistisk tilgang til politisk teori og idéhistorie (se bl.a. Flohr, 2025a: 215ff).
 15. Når der er tale om historiske dokumenter, f.eks. de kanoniserede tekster i den politiske idéhistories kanon, kan en analyse af de sociale og materielle omstændigheder og interesser, der har ledt til deres kanonisering, være yderst relevant (se Khachaturian, 2024: 70-72).
 16. Her kunne det potentielt også være relevant at trække på Althusseres "symptomatiske læsning", som beskriver en læsemåde, der fokuserer på en teksts implicite forudsætninger og iboende modsætninger, med særligt fokus på hvad den ikke kan eller vil artikulere og i stedet må undertrykke på grund af sin ideologiske overbevisning (Althusser et al., 2005: 13-29).
 17. Bemærk at der ikke kun er tale om en abstrakt teoretisk præsentation, men en teoretisk repræsentation af staten, som udgør en realabstraktion (se Flohr, 2018: 159).

- Den kan imidlertid begribes gennem en historisk materialistisk kritik (se f.eks. Marx, 1982b).
18. Hun holdt dog den politiske teoris socialhistorie skarpt adskilt fra samtidig politisk teori, hvilket antageligt – og paradoksalt nok – også må inkludere Marx og marxismen. En position som jeg anser for at være inkompatibel med historisk materialisme (se bl.a. Flohr, 2024, 2025a: 120-124). For nyere eksempler på begrænsningerne ved denne type historicisme se f.eks. Sperber (2013) og Jones' (2016) biografier om Marx, der begge forsøger at mane hans tænkning og relevans til jorden ved at reducere den til udtryk for sin samtid.
 19. Bemærk at forståelsen af historiske tekster som svar på specifikke (kontekstuelle) spørgsmål er afledt af Collingwoods arbejde (1939: 31) tilsyneladende via Skinner (1969: 38, 50-51).
 20. Om begrænsningerne ved den udbredte reduktion af Marx' tænkning til en mekanistisk læsning af base-overbygningsmetaforen i Marx' indledning til *Kritik af den politiske økonomi* (Marx, 1974b: 11-16) se Wood (1995: 49-75) og Althusser (1969: 85-128).
 21. Se i øvrigt Popp-Madsens (2024) udfordring af den udbredte metodologisering af politisk teori.

Litteratur

- Adorno, Theodor W. (1988). Cultural criticism and society, pp. 17-34 i Theodor W. Adorno, *Prisms*. MIT Press.
- Adorno, Theodor W. (2017). *Negativ dialektik*. Klim.
- Adorno, Theodor W. (2000). *Introduction to sociology*. Polity Press.
- Althusser, Louis (1969). *For Marx*. Rhodos.
- Althusser, Louis, Étienne Balibar, Roger Establet, Jacques Rancière og Pierre Macherey (2005). *Reading Capital: The Complete Edition*. Verso.
- Anderson, Perry (1976). *Considerations on Western Marxism*. New Left Books.
- Anderson, Perry (2025). *Idées-forces*. *New Left Review* 151: 19-34.
- Antonio, Robert (1981). [Immanent critique as the core of critical theory: Its origins and developments in Hegel, Marx and contemporary thought](#). *British Journal of Sociology* 32 (3): 330-345.
- Austin, John Langshaw (1975). *How To Do Things with Words*. Harvard University Press.
- Balibar, Étienne (1994). *Masses, Classes, Ideas: Studies on Politics and Philosophy Before and After Marx*. Verso.
- Balibar, Étienne (1995). *The Philosophy of Marx*. Verso.
- Battistoni, Alyssa (2025). *Free Gifts: Capitalism and the Politics of Nature*. Princeton University Press.

- Bhandar, Brenna og Alberto Toscano (2015). [Race, real estate and real abstraction](#). *Radical Philosophy* 194: 8-17.
- Bernes, Jasper (2025). *The Future of Revolution: Communist Prospects from the Paris Commune to the George Floyd Uprising*. Verso.
- Best, Beverley (2024). *The Automatic Fetish: The Law of Value in Marx's Critique of Political Economy*. Verso.
- Bhattacharya, Tithi (ed.) (2017). *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression*. Pluto Press.
- Bobbio, Norberto (1988). *Which Socialism: Marxism, Socialism and Democracy*. Polity.
- Carver, Terrell (2010). "[The German ideology](#)" never took place. *History of Political Thought* 31 (1): 107-127.
- Clarke, Simon (red.) (1991). *The State Debate*. MacMillan.
- Cohen, G. A. (1978). *Karl Marx's Theory of History: A Defence*. Clarendon Press.
- Colletti, Lucio (1972). *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society*. Monthly Review Press.
- Colletti, Lucio (1975). Introduction, pp. 7-56 i *Karl Marx, Early Writings*. Penguin.
- Collingwood, Robert George (1939). *An Autobiography*. Oxford University Press.
- Demirović, Alex (2014). [The critique of politics](#). *Viewpoint Magazine*, 24. oktober.
- Demirović, Alex (2021). [The historicity of materialism and the critique of politics](#). *Cultural Inquiry* 20: 313-326.
- Engels, Friedrich (1978 [1883]). Tale ved Karl Marx' grav, pp. 164-166 i *Marx/Engels Udvalgte Skrifter II*. Forlaget Tiden.
- Feuerbach, Ludwig (1970). Vorläufige Thesen zur Reformation der Philosophie, pp. 243-263 i *Gesammelte Werke 9: Kleinere Schriften (1839-1846)*. Akademie Verlag.
- Flohr, Mikkel (2016). Kritik og melankoli. *Kultur og Klasse* 122: 29-32.
- Flohr, Mikkel (2018). [Fra kritikken af himlen til kritikken af jorden – bidrag til rekonstruktionen af Marx' ufærdige kritik af politisk teologi](#). *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie* 77: 149-172.
- Flohr, Mikkel (2019). *From the Critique of the Heavens to the Critique of the Earth: Karl Marx's Critique of Political Theology*. Ph.d.-afhandling. Roskilde Universitet.
- Flohr, Mikkel (2024). Modsætninger og muligheder i marxistisk idéhistorie, pp. 81-92 i Mikkel Thorup (red.), *Filosofi og idéhistorie*. Baggrund.
- Flohr, Mikkel (2025a). [Toward a materialist history of ideas: History, contradictions, and possibilities](#). *Rethinking Marxism* 37 (1): 113-133.
- Flohr, Mikkel (2025b). [The political economy of ideas: Historical materialism and the history of ideas](#). *Journal of the History of Ideas Blog*, 15. september.
- Flohr, Mikkel, Benjamin Ask Popp-Madsen, Kasper Michael Jacek og Mathias Hein Jessen (red.) (2017) *Den russiske revolution*. Slagmark.

- Fraser, Nancy (2022). *Cannibal Capitalism: How Our System is Devouring Democracy, Care, and the Planet – and What We Can Do About It*. Verso.
- Gammelgaard, Signe Leth (2024). [Kritikkens modstand og modstandens kritik](#). *Paradoks: Tidsskrift for filosofi og teori*, 28. maj.
- Gerstenberger, Heide (2017). *Markt und Gewalt. Die Funktionsweise des historischen Kapitalismus*. Westfälisches Dampfboot.
- Geuss, Raymond (2008). *Philosophy and Real Politics*. Princeton University Press.
- Gouldner, Alvin Ward (1980). *The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory*. Seabury.
- Gramsci, Antonio (1972). *Politik og kultur*. Gyldendal.
- Harvey, David (1990). [Introduction](#). *Sociological Perspectives* 33 (1): 1-10.
- Hegel, G.W.F. (1969). *Werke 5: Wissenschaft der Logik I: Erster Teil. Die objektive Logik*. Suhrkamp.
- Hegel, G.W.F. (1979). *Werke 9: Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Zweiter Teil. Die Naturphilosophie*. Suhrkamp.
- Hegel, G.W.F. (1986). *Werke 10: Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Dritter Teil. Die Philosophie des Geistes*. Suhrkamp.
- Hegel, G.W.F. (1989). *Werke 8: Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Erster Teil. Die Wissenschaft der Logik*. Suhrkamp.
- Hegel, G.W.F. (2007 [1821]). *Retsfilosofi. Elementær retsfilosofi eller naturret og statsvidenskab i grundrids*. Det Lille Forlag.
- Heinrich, Michael (2012). *An Introduction to the Three Volumes of Karl Marx's Capital*. Oversat af Alexander Locascio. Monthly Review Press.
- Heinrich, Michael (2019). *Karl Marx and the Birth of Modern Society: The Life of Marx and the Development of His Work. Vol. 1: 1818-1841*. Monthly Review Press.
- Holloway, John og Sol Picciotto (red.) (1978). *State and Capital: A Marxist Debate*. Edward Arnold.
- Holm, Andreas Beck (2011). [Marx on politics: On the search for a missing concept](#). *Distinktion* 7 (1): 43-58.
- Horkheimer, Max (2015 [1937]). Traditionel og kritisk teori, pp. 7-52 i Leif Ebbesen (red.), *Klassisk kritisk teori: Adorno, Habermas, Horkheimer, Marcuse og Fromm*. Reflect.
- Jay, Martin (2023). *Immanent Critiques: The Frankfurt School under Pressure*. Verso.
- Jones, Garret Stedman (2016). *Karl Marx: Greatness and Illusion*. Penguin.
- Kesselman, Mark (1982). [The state and class struggle in advanced capitalism: Trends in Marxist political studies](#). *New Political Science* 3 (1-2).
- Khachaturian, Rafael (2024). Historical materialism, pp. 62-74 i Cary J. Nederman og Guillaume Bogiaris (red.), *Research Handbook on the History of Political Thought*. Edward Elgar.

- Kornbech, Nikolaj (2025). *Kan de "nye" og "gamle" materialismer forsones?* Eftertryk, 25. januar.
- Leipold, Bruno (2024). *Citizen Marx: Republicanism and the Formation of Karl Marx's Social and Political Thought*. Princeton University Press.
- Lenin, Vladimir Iljitj (1967 [1917]). *Staten og revolutionen: Marxismens lære om statens og proletariatets opgaver under revolutionen*. Gyldendal.
- Lenin, Vladimir Iljitj (1970 [1909]). *Materialisme og empiriokriticisme: Kritiske bemærkninger om en reaktionær filosofi*. Rhodos.
- Leopold, David (2007). *The Young Karl Marx: German Philosophy, Modern Politics and Human Flourishing*. Cambridge University Press.
- Malm, Andreas (2018). *The Progress of This Storm: Nature and Society on a Warming Planet*. Verso.
- Marx, Karl (1965a [1844]). Kritik af den hegelske retsfilosofi. Indledning, pp. 51-66 i *Karl Marx, Økonomi og filosofi: Ungdomsskrifter*. Gyldendal.
- Marx, Karl (1965b [1844]). Økonomi og filosofi, pp. 67-90 i *Karl Marx, Økonomi og filosofi: Ungdomsskrifter*. Gyldendal.
- Marx, Karl (1970 [1867-90]). *Kapitalen. Kritik af den politiske økonomi. Første bog: Kapitalens produktionsproces*. Rhodos.
- Marx, Karl (1971 [1885]). *Kapitalen. Kritik af den politiske økonomi. Anden bog: Kapitalens cirkulationsproces*. Rhodos.
- Marx, Karl (1972 [1894]). *Kapitalen. Kritik af den politiske økonomi. Tredje bog: Den kapitalistiske produktionsproces betragtet som et hele*. Rhodos.
- Marx, Karl (1974a [1857-58]). *Grundrids til kritikken af den politiske økonomi*. Modtryk.
- Marx, Karl (1974b [1859]). *Bidrag til kritik af den politiske økonomi*. Rhodos.
- Marx, Karl (1976a [1845]). Teser om Feuerbach, pp. 448-452 i *Marx-Engels: Udvalgte skrifter. Bind 2*. Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976b [1852]). Louis Bonapartes attende brumaire, pp. 236-336 i *Marx-Engels: Udvalgte Skrifter. Bind 1*. Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976c [1871]). Borgerkrigen i Frankrig, pp. 468-543 i *Marx-Engels: Udvalgte skrifter. Bind 2*. Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976d [1873]). Af efterskriften til andet oplag af første bind af *Kapitalen*, pp. 448-452 i *Marx-Engels: Udvalgte skrifter. Bind 1*. Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976e [1875]). Kritik af Gothaprogrammet, pp. 7-42 i *Marx-Engels: Udvalgte skrifter. Bind 2*. Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1982a). Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung, pp. 170-183 i *Karl Marx – Friedrich Engels Gesamtausgabe I.2: Karl Marx: Werke, Artikel, Entwürfe, März 1843 bis August 1844*. Dietz Verlag.

- Marx, Karl (1982b [1843]). Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, pp. 5-137 i *Karl Marx – Friedrich Engels Gesamtausgabe I.2: Karl Marx: Werke, Artikel, Entwürfe, März 1843 bis August 1844*. Dietz Verlag.
- Marx, Karl og Friedrich Engels (1974 [1846]). Den tyske ideologi, pp. 13-100 i *Karl Marx: Skrifter i Udvalg – Den tyske ideologi – Filosofiens elendighed*. Rhodos.
- Mau, Søren (2021). *Stum tvang: En marxistisk undersøgelse af kapitalismens økonomiske magt*. Klim.
- Miliband, Ralph (1973). *The State in Capitalist Society: The Analysis of the Western System of Power*. Quartet.
- Miliband, Ralph (1977). *Marxism and Politics*. Oxford University Press.
- Musto, Marcello (2015). The “Young Marx” myth in interpretations of the economic–philosophic manuscripts of 1844. *Critique* 43 (2): 233-260.
- Murray, Patrick (1990). *Marx’s Theory of Scientific Knowledge*. Prometheus Books.
- O’Brien, M.E. (2023). *Family Abolition: Capitalism and the Communizing of Care*. Pluto.
- Osborne, Peter (2024). The planet as political subject. *New Left Review* 145: 103-116.
- Pasukanis, Eugen (1975 [1924]). *Almen retslære og marxisme: Bidrag til kritik af den politiske økonomi*. Kurasje.
- Pannekoek, Anton (1976). *Arbejderråd*. Rhodos.
- Popp-Madsen, Benjamin Ask (2024). Vision and exemplarity: Political thinking between history and theory. *New Political Science* 46 (2): 21-41.
- Poulantzas, Nicos (1968). *Political Power and Social Classes*. New Left Books.
- Poulantzas, Nicos (2014). *State, Power, Socialism*. Verso.
- Pranger, Robert (1968). Marx and political theory. *The Review of Politics* 30 (2): 191-208.
- Rawls, John (1999). *A Theory of Justice. Revised Edition*. Belknap Press.
- Roberts, William Clare (2018). *Marx’s Inferno: The Political Theory of Capital*. Princeton University Press.
- Rojahn, Jürgen (1985). Die Marxschen Manuskripte aus dem Jahre 1844 in der Neuen Marx-Engels Gesamtausgabe. *Archiv für Sozialgeschichte* 25: 647-663.
- Routhier, Dominique (2024). Reactionary ecology. *NLR Sidecar*, 24. februar.
- Saito, Kohei (2024). *Marx i den antropocæne tidsalder. Bidrag til idéen om en modvækstskommunisme*. Djøf Forlag.
- Schuringa, Christoph (2025). *A Social History of Analytical Philosophy*. Verso.
- Skinner, Quentin (1969). Meaning and understanding in the history of ideas. *History and Theory* 8 (1): 3-53.
- Smith, Adam (2013 [1776]). *Nationernes velstand: En undersøgelse af dens væsen og årsager. Bog I-III*. Informations Forlag

- Sohn-Rethel, Alfred (1977 [1970]). *Intellectual and Manual Labour: A Critique of Epistemology*. Humanities Press.
- Sperber, Jonathan (2013). *Karl Marx: A Nineteenth-Century Life*. Liveright.
- Toscano, Alberto (2010). [Beyond abstraction: Marx and the critique of the critique of religion](#). *Historical Materialism* 18 (1): 3-29.
- Toscano, Alberto (2019). [Last philosophy: The metaphysics of capital from Sohn-Rethel to Žižek](#). *Historical Materialism* 27 (2): 289-306.
- Vincent, Andrew (2004). *The Nature of Political Theory*. Oxford University Press.
- Wood, Ellen Meiksins (1995). *Democracy against Capitalism: Renewing Historical Materialism*. Cambridge University Press.
- Wood, Ellen Meiksins (1999). *The Origins of Capitalism: A Longer View*. Verso.
- Wood, Ellen Meiksins (2008). *Citizens to Lords: A Social History of Western Political Thought from Antiquity to the Middle Ages*. Verso.
- Wood, Ellen Meiksins (2012). *Liberty and Property: A Social History of Western Political Thought from Renaissance to Enlightenment*. Verso.
- Wood, Neal (1978). [The social history of political theory](#). *Political Theory* 6 (3): 437-467.
- Wood, Neal (1984). [A question of method](#), pp. 1-4 i *John Locke and Agrarian Capitalism*. University of California Press.
- Ypi, Lea (2020). [Democratic dictatorship: Political legitimacy in Marxist perspective](#). *European Journal of Philosophy* 28 (2): 277-291.
- Ziegler, Magnus Møller (2024). Skinner, Wood og kontekstens toledede problem, pp. 302-314 i Mikkel Thorup (red.), *Filosofiens idéhistorie*. Baggrund.
- Žižek, Slavoj (1989). *The Sublime Object of Ideology*. Verso.

Om forfatteren

Mikkel Flohr, postdoc, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde Universitet. Forsker og underviser i social og politisk teori samt idéhistorie. Har tidligere beskæftiget sig med bl.a. kritisk teori, suverænitæt, demokratisk teori, populisme og undtagelsestilstande. E-mail: mflohrc@ruc.dk; mikkel.flohr@gmail.com